

EKOLOGIJA, POLITIKA I ODRŽIVI RAZVOJ

Vuk OGNJANOVIĆ

Nije bilo tako davno, kada su pitanja ekologije „odlagana“ i prosto marginalizovana. Danas, moguće je, nije tako. Treba vjerovati da je situacija drugačija, da se politike naziru, i da su izgledi za početak rješavanja složenih i teških pitanja ekologije, bolji

---

1. *I* DEJA O EKOLOŠKIM VRIJEDNOSTIMA I NJIHOVOM ZNAČAJU

za ekonomski razvoj, dugo se i mukotrpno afirmisala. Ipak, na tom putu je ostvareno nekoliko vrijednih koraka. Prije svega, ojačala je svijest o potrebi ostvarivanja održivog razvoja kao pretpostavke za postizanje globalne sigurnosti, tj. ekonomskog rasta koji ostavlja mogućnost i budućim generacijama da se razvijaju.

Treba se podsjetiti da je najpre Rimski klub svojim Prvim izvještajem iz 1972. godine upozorio da ekološka zagađenost postaje glavni ograničavajući faktor i „Granica rasta“ svjetske privrede. Zatim je, 1973. godine, u Stokholmu, održana Prva konferencija UN o životnoj sredini, kada je priznato da je Zemlja – „planeta naša jedina“ (Only One Earth). Sledeća sesija u okrilju UN, u Najrobiju 1982. godine, promovirala je koncept održivog razvoja (Sustainable Development), a i formira Svjetsku komisiju za životnu sredinu i razvoj. Ova komisija 1987. publikuje uzbudljiv izvještaj pod geslom „Naša zajednička budućnost“ (Our Common Future). Druga Konferencija OUN o životnoj sredini i razvoju, 1992. godine, donosi značajnu Deklaraciju kojom je institucionalizovan koncept održivog razvoja. Zatim, slijedi „Izvještaj o ljudskom razvoju“ iz 1996, pa istorijski Protokol iz Kjota 1997. godine (nažalost, među 84 zemlje potpisnice ovog Sporazuma, nije bilo glavnog zagađivača – SAD).

U međuvremenu, identifikovane su glavne odgovornosti i formirano više tijela, institucija i organizacija na međunarodnom planu sa zadatkom da koordiniraju aktivnosti i brinu o ostvarivanju koncepcije održivog razvoja u svijetu. Ipak, najznačajnije aktivnosti su se dešavale i ostvarivale na konferencijama Generalne skupštine Ujedinjenih Nacija, koje su, u stvari, i bile glavni organ političkog odlučivanja o mjerama za zaštitu i unapređenje životne sredine. Naravno, ne sme se prevideti ni angažman Svjetske komisije za životnu sredinu i razvoj (World Commission on Environment and Development – WCED), koju je Generalna

skupština UN formirala sa ciljem da pripremi i promoviše projekte o „našoj zajedničkoj budućnosti“ na planeti Zemlji.

U tom kontekstu, istorijski je značajna Konferencija u Rio de Žaneiru, 1992. godine. Ona je, prije svega, promovisala riješenost da se Zemlja zajedničkim naporima spase od ugrožavanja i uništenja. Isto tako, ona je postavila osnove za rješavanje pitanja životne sredine kao nerazdvojnog dijela održivog razvoja i dala nova ohrabrenja procesima stvaranja najširih oblika „kreativne saradnje“ između razvoja i životne sredine, te između razvijenih i zemalja u razvoju. Zapravo, nikada ranije (pa ni u dugom dijalogu Sjevera i Juga) nije pokrenuto toliko suštinskih pitanja za prevazilaženje problema životne sredine. Tada je nedvosmisleno i jedinstveno potvrđeno da je siromaštvo najteži oblik degradacije sredine i da se globalni problemi životne sredine ne mogu riješiti ako se ne eliminiše siromaštvo koje pritiska dvije trećine svjetskog stanovništva. Istovremeno je potencirano da se mora graditi i ostvariti pravednije korišćenje prirodnih resursa, te uspostaviti efikasni nacionalni i međunarodni mehanizmi finansiranja programa za zaštitu i unapređenje životne sredine.

Moguće je, na bazi iskustva sa pređenog puta, ocijeniti da je sazrijevanje ideje „Ekologija i održivi razvoj“ trajalo neobično dugo i da praktično to sazrijevanje još uvijek traje. Bez malo tri decenije su bile potrebne da bi se prešao put od inicijativa Rimskog kluba do Konferencije u Rio de Žaneiru. A nakon toga, još jedna decenija je bila potrebna do prvog konkretnog Sporazuma u staroj japanskoj prestonici - Kjotu.

Gdje smo sada? Dokle smo stigli?

Očigledno, razvoj na sektoru ekoloških vrijednosti početkom kontroverznog i opasnog 21. stoleća ne daje povoda za zadovoljstvo. Naprotiv. Daje povoda za nezadovoljstvo, odnosno za preduzimanje novih inicijativa i nužnih aktivnosti na ostvarivanju postavljenih ciljeva.

Sredinom prve decenije ovog vijeka, svjedoci smo, širom Evrope su zabilježene rekordno visoke temperature. Po svemu sudeći, najviše u poslednjih 500 godina. Prema pouzdanim procjenama, svakog ljeta, svake godine u periodu između 2003. i 2007, od toplotnih talasa je umiralo oko 30 hiljada ljudi. Vrela ljeta i toplotni udari, prema ovim procjenama, mogu se realno očekivati do sredine ovog stoleća. U stvari, gasovi iz čovjekove „staklene bašte“ su udvostručili rizik izbijanja toplotnih talasa. Uz to, treba imati u vidu, da se Evropa, zbog promjena klime, zagrijava brže od globalnog prosjeka, kao i to da su ekstremni klimatski uslovi u prvoj polovini prve decenije 21. vijeka koštali evropske zemlje više od 35 milijardi evra!?

Pored toga, ovih godina, primjećene su i druge posledice klimatskih promjena. Glečeri na Antarktiku i Grenlandu se tope mnogo brže nego što se predviđalo (predviđa se, takođe, da će se do 2050. godine istopiti tri četvrtine najvećih evropskih glečera na švajcarskim Alpima). Širom zemljine kugle biljke cvetaju desetak dana ranije nego prošle decenije, a životinje migriraju u hladnije predjele. Okeani su apsorbovali dodatnu toplotu iz atmosfere, što znači da bi već u narednim decenijama prosječna temperature na Zemlji, i po tom osnovu, mogla

Šta je sa Sporazumom iz Kjota?

Može li on da spase ono što se još uvijek spasiti može? Da li je njegovom ratifikacijom u februaru 2005. godine, odnosno sedam godina nakon potpisivanja, učinjen ključni korak u borbi savremene civilizacije sa ekološkim izazovima?

Sporazum, kao što je poznato, ima za cilj ograničavanje emisije ugljen-dioksida. On obavezuje industrijalizovane i druge zemlje da do 2012. smanje emisiju za pet odsto u odnosu na svoje nivoe iz 1990. godine. Sporazum je, treba vjerovati, pravi primjer međunarodne saradnje za opšte dobro.

Da bi Sporazum postao i međunarodni zakon, bilo je potrebno da ga odobre parlamenti najmanje 55 članica UN, kao i da među njima bude dovoljan broj visoko-razvijenih zemalja na koje otpada više od 55 odsto globalne emisije ugljen-dioksida iz 1990. godine. Prvi uslov je relativno brzo ostvaren (Sporazum je ratifikovalo više od 150 članica UN). Pri tome treba imati u vidu da manje zemlje i zemlje u razvoju uglavnom ne koriste mnogo energije. Međutim, za drugi uslov je bilo potrebno dugih sedam godina. SAD, kao najveći svjetski potrošač energije (na njih otpada oko 37 odsto emisije ugljen-dioksida industrijskih zemalja) i Australija nijesu ratifikovale Sporazum, a predsjednik Buš je identifikovan kao „loš građanin svijeta“. Tek kada je Rusija (oko 19 odsto ukupne globalne emisije u 1990. godini), u novembru 2004. ratifikovala Sporazum, bio je ispunjen i taj uslov.

Poput Protokola iz Montreala 1987. godine, kojim je zabranjena izuzetno opasna proizvodnja hlorofluorokarbonata, i Sporazum iz Kjota je pokazao da je većina članica UN spremna da djeluje na promociji dugoročnih globalnih ekoloških ciljeva. Odnosno da je spremna da primijeni politiku i u slučajevima kada ona može djelovati protiv njihovih kratkoročnih nacionalnih interesa.

Efekti Sporazuma iz Kjota su realno neizvjesni. Posebno zato što ga nijesu potpisale zemlje na koje se on najviše odnosi. Međutim, ohrabruje činjenica da Evropska unija ozbiljno radi na njegovoj implementaciji. Evropska agencija za životnu sredinu (European Environment Agency – EEA) ima u vezi sa tim ubjedljive programe i rezultate.

Izvornih 15 članica EU je do 2005. godine uspjelo da smanji emisiju ugljen-dioksida za oko tri odsto, a i obavezalo se da do 2012. zajednički smanje „proizvodnju gasova“ iz svoje „staklene bašte“ za osam odsto u odnosu na nivo iz 1990. godine (impozantan je primjer Nemačke koja je već smanjila ispuštanje gasova za 19 odsto, a do 2012. obećala smanjenje od 21 odsto). Pored toga, EEA je pozvala sve zemlje članice i kandidate za članstvo u EU da pored poslova za smanjenje emisija gasova „staklene bašte“, koje zahtijeva Sporazum iz Kjota, istovremeno rade na prilagođavanju za moguće ekstremne meteorološke uslove. Komisija, naime, smatra da klimatske promjene ne mogu imati izolovan uticaj na jednu oblast kontinenta i da zato sve zemlje moraju da preduzmu akcije u cilju smanjivanja emisije gasova i prilagođavanja na topliju klimu.

Kritike i prigovori Sporazumu iz Kjota različito su motivisani. Imajući u vidu vrijednost održivog razvoja i odnose srednjoročnog i dugoročnog karaktera, Sporazum iz Kjota ne

može biti „način kažnjavanja ekonomskog uspjeha“ pojedinih zemalja. Naprotiv. Sa više argumenata se može potvrditi da ovaj međunarodni dogovor vodi zemlje u ispravnom smjeru.

No, kao i kod svakog velikog projekta, ima kritičkih opservacija koje su objektivne i na liniji prevazilaženja ograničenja za realizaciju ciljeva Sporazuma. Te prigovore treba korektno i svrsishodno razmatrati.

Prije svega, odbijanje nekih važnih zemalja (ne samo SAD) da preuzmu odgovornost za smanjivanje emisije ugljen-dioksida, objektivno je problematično. Slučajevi Kine i Indije, to najbolje potvrđuju.

Kineska ekonomija je već danas peta ekonomija u svijetu, a uskoro će biti i treća (iza SAD i Japana). Ona raste oko devet odsto godišnje i u velikoj mjeri se zasniva na fosilnim gorivima. Nedavno je instalirala nove kapacitete za proizvodnju energije, uglavnom na bazi fosilnih goriva, koji prevazilaze ukupnu proizvodnju električne energije u Velikoj Britaniji. Svakako je nedavno bio u Kini, svjestan je problema zagađenja vazduha sa kojim se ona suočava. U zemlji se vodi ozbiljna debata o tome kako da se nastavi rast po sadašnjim stopama, a da ne bude sputavan ekološkim pritiscima.

Indija je drugi globalni gigant koji povećava potrošnju energije. Njena ekonomija raste skoro istim tempom kao i kineska (oko osam odsto godišnje). Postala je, kao i Kina, veliko tržište automobila, a ima i najveći program izgradnje puteva u svijetu. Sve to izaziva, i tek će izazvati, povećanu potrošnju energije. Indija objektivno ne može da prati kineski model rasta, jer je pritisak stanovništva još veći, a prirodni resursi slabiji. Ona mora pronaći model rasta koji efikasnije koristi energiju.

Dakle, i Kina i Indija moraju unaprijediti svoje ekonomije, ali vodeći računa o principima koji su u skladu sa Sporazumom iz Kjota. Kako? Tako što će u saradnji sa onima od kojih kupuju novu tehnologiju (Zapadna Evropa, Japan) tražiti efikasniju i čistiju tehnologiju, odnosno tehnologiju manje oslonjenu na ugalj. Uzajamna podrška i poštovanje teškoća svake potpisnice Sporazuma u ostvarivanju ciljeva iz Kjota morala bi dati pozitivne rezultate.

Ima mišljenja da ciljevi iz Sporazuma nijesu najviši prioritet. Drugi ciljevi, kao što su borba protiv side, iskorenjivanje malarije, borba protiv različitih vrsta terorizma i drugo, moraju se takođe ozbiljno shvatiti. Poželjno usporavanje emisija ugljen-dioksida objektivno nosi velike troškove, pa treba respektovati upozorenja da bi možda bilo bolje ta sredstva uložiti u razvoj alternativnih energija i borbu protiv efekata globalnog zagrijavanja. Ipak, treba pretpostaviti da će globalna privreda, preko svojih multilateralnih institucija, na pravi način naći ravnotežu u raspodjeli ekonomskih i finansijskih resursa međunarodne privrede, i koordiniranim aktivnostima postepeno rješavati glavne aspekte krize.

- Protokol iz Kjota nije savršen, ali je prvi pravi korak na dugom i teškom putu ka ostvarivanju ekoloških vrijednosti i održivog razvoja. Sporazum je prvi put inaugurisao “striktno ograničenje” za šest najvažnijih gasova iz “staklene bašte”. Zbog toga je on, kako je jednom rečeno, revolucionaran korak na dugom putu da se zaštiti klima. On je, da citiramo ministarku SRN od prije nekoliko godina, gospodju Hajdemari Vicorek-Cojil, svojevrstan “kamen međaš u globalnoj zaštiti klime”.

- **Prednosti** Sporazuma upravo su u tome što **usmjerava pažnju na globalni problem koje tržište ne može da riješi**. Zato se naše veliko pitanje o ekologiji i održivom razvoju mora između ostalog “nositi” i sa zabludama kontroverznih ekonomista.

Od sredine devedesetih godina prošlog stolecá, globalno otopljanje je prestalo da bude hipoteza i postalo činjenica koju je moguće usmjeravati instrumentima. Isto tako, mora se znati da tržišta mogu da usklade ponudu i potražnju, ali je njihov fokus kratkoročan, odnosno da ekonomisti i njihovo tržište, nikada u istoriji nijesu mogli da predvide šta će se događati u narednih 30 godina!? Tako su se i ekonomisti – dobitnici Nobelove nagrade i tvorci kontraverznog Kopenhaškog konsenzusa iz maja 2004. godine, u samo predvečerje ratifikacije Sporazuma iz Kjota, ozbiljno obrukali. S gorčinom treba priznati, da na tom zadatku nijesu bili na visini svojih (proklamovanih) znanja, iskustava i odgovornosti. Za njih je Protokol iz Kjota “loš projekat”, a borba protiv klimatskih nevolja na samom dnu liste prioriteta. Oni i “slobodnu trgovinu” svrstavaju u prioritete u kojima “imamo najviše šansi da poboljšamo situaciju novcem kojim raspoložemo”!? Zapravo, tu nije bilo naučne savjesti, ali je bilo nerazumljive demonstracije zaboravljenih starih dobrih lekcija o vremenskoj vrijednosti resursa, imovine i novca. Uostalom, na ovom pitanju se ne može “trgovati” ni sa svojim zemljama, ni sa svojim megakorporacijama, ni sa generacijama koje (brzo) dolaze. Pokazalo se zapravo, da je tačna teza **da je iz političke ekonomije uvijek bilo teško izvesti bilo kakve moralne sadržaje**.

Osim ekonomije postoji i politika. Cijene energije će ostati visoke i za naredne generacije. A zemlje koje mogu da se razvijaju, kako u pogledu stanovništva tako i u pogledu životnog standarda, bez rasipanja energije lakše će naprijedovati od onih koje to ne mogu. Stoga, treba zaključiti, **Protokol nameće zemljama politiku koja je realno u njihovim interesima**.

Kakva je pozicija zemalja u razvoju i tranziciji?

a) Od posledica globalne promjene klime naročito bi stradale zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji. Zbog toga se one moraju energično zalagati za implementaciju Protokola iz Kjota. Za njih su sve tri projekcije problema sudbonosno teške (uticaj gasova na klimatske promjene, procjena posledica kada takav uticaj postoji, ekonomska situacija tim povodom). Ono što je bitno, za realizaciju ciljeva koji proizlaze iz Sporazuma neophodno je energično učešće države, i to na nivou koji omogućava ostvarivanje uticaja na sasvim različite procese, a prvenstveno na proces privrednog razvoja i efikasno korišćenje energije.

U tom kontekstu, čini se racionalnim, zemljama u razvoju dati dvije preporuke. Prvo, bilo bi racionalno da svaka zemlja u razvoju inauguriše jednu ličnost od nacionalnog i međunarodnog autoriteta, koja bi isključivo bila posvećena programu nacionalnog, ekološkog i održivog razvoja, odnosno koja bi imala mandat da upravlja procesima i koordinacijom aktivnosti državnih organa i institucija do njegove potpune stabilizacije. Drugo, sve demokratske zemlje, odnosno zemlje u razvoju, treba da uzmu u obzir javno mnjenje i da respektuju instituciju koja se zove javno dobro i moć ubjeđivanja koje ono zrači.

b) Zaista, nema razloga, da zemlje u razvoju i tranziciji kao što su: Srbija, Crna Gora, BiH, Hrvatska ili Makedonija, isuviše kasne i zakasne sa programima za implementaciju kratkoročnih i dugoročnih ciljeva koji proizlaze iz Kjoto Sporazuma. Jednostavno, potrebno je činiti ono što je realno moguće. Bitno je da svaka aktivnost ili akcija mora biti posvećena koracima na teškom i dugom putu postizanja ciljeva utemeljenih u Kjotu. Odnosno, svaka zemlja mora biti aktivno prisutna u međunarodnim dogovorima i programima zaštite životne sredine i održivog razvoja.

c) Učešće u tim programima podrazumijeva, prije svega, državnu strategiju održivog razvoja, te organizaciju odgovornog političkog pokreta koji će svojom aktivnošću stalno jačati moralnu rehabilitaciju javnog mnjenja i razvoj demokratskih struktura u funkciji ostvarivanja održivog razvoja.

d) Posebnu vrijednost za realizaciju ovih glavnih ciljeva, imaju dva bitna sadržaja. Prvo, hitno reformisanje nastavnih programa u sistemu obrazovanja, i to od osnovne do viših i visokih škola i naučno-istraživačkih projekata. Cilj bi bio edukacija omladine za visoke i moralne ciljeve održivog razvoja, odnosno za jačanje i unapređenje ekološke inteligencije u najširoj strukturi građanskog društva. Drugo, utemeljenje ubjedljivih nacionalnih programa za štednju energije (nije jasno zašto zemlje koje su pomenute tako mnogo kasne sa ovim programima).

e) Treba takođe činiti i male, ali u suštini važne korake. Posebno treba potencirati: preraspodjelu sredstava iz privatizacionih fondova u korist sredstava za smanjivanje zagađivanja (primjer: zapostavljeno i zapušteno Pančevo u Srbiji!); zaustavljanje nestajanja šuma; zaštita slatkovodnih resursa, mora i obalnih zona; bolje upravljanje otpadom i sprečavanje međunarodnog ilegalnog prenosa otrovnih i opasnih proizvoda i otpada.